

Emma Lennartsson och Magnus Wennerhag

Ett system utan utmanare?

Den framstår nu allt mer som en historisk parentes, perioden mellan de symboliskt laddade datumen 7 november 1917 och 9 november 1989. En period framställd som en ständig kamp mellan två oförenliga men parallellt existerande ekonomiska system: kapitalism mot realsocialism. Men bortsett från den geopolitiska retoriken var de väl egentligen aldrig varandras absoluta motsatser. Realsocialismen avskaffade knappast lönearbetet, klassklyftorna eller de materiella orättvisorna, såsom de revolutionära parollerna hade lovat. Kapitalismen var inte heller vidare renlärig, gentemot sina ideal om den fria marknaden. Under dessa år blev staten en nödvändig aktör för att hålla

systemet igång. Reformpolitik och välfärdsinsatser blev möjliga trots kapitalismen.

Om realsocialismens och Sovjetkommunismens fall var en seger för demokratin, var det det mångdubbelt för kapitalismen. För i de forna kommandoekonomier där de demokratiska principerna inte fått något större genomslag har i alla fall kapitalismen lyckats slå rot. I många fall har de gamla härskande klasserna (från kommunismen) lyckats överleva, och endast bytt ut de principer de säger sig tjäna. Och den välfärds kapitalism där alla skulle få möjlighet att konsumera mer av allt, med oändliga valmöjligheter, som var det som föreföll så lockande

med det ekonomiska systemet i väst, har knappast förverkligats.

Kapitalismen har idag blivit »the only game in town«, grundförutsättningen för allt ekonomiskt och politiskt handlande. Det är inte bara i de forna kommandoekonomierna som kapitalismen blivit alltings mål och måttstock. Även i välfärdskapitalismens förlovade länder – där demokratiskt valda politiker, men även den organiserade arbetskraften genom fackföreningarna, tilläts att undandra sfärer av samhället från marknadens logik – har en hård strid stått de senaste decennierna. En strid om makten över så gott som alla de sfärer som tidigare styrts av andra principer än den »rena« kapitalismens. Offentlig sektor, arbetsmarknad, bostäder, kommunikationer, med mera, med mera – indragna i en ojämn kamp mellan arbete och kapital, och mellan politik och marknad. En kamp där arbete och politik knappast blivit vinnare. Och dessa maktförskjutningar sker inte endast på det norra halvklotet, utan är världsomspännande. Även jordens »periferia« delar, eller det som tidigare sågs som »tredje världen«, har nu slutligt dragits in i den globala kapitalistiska ackumulationsprocessen, efter att under det kalla kriget vacklat mellan de två konkurrerande systemen.

Kapitalismens seger är tydlig även på det politiska fältet. Den demokratiskt-folkliga fantasi som en gång tog sig gestalt i kommunismens spöke, och fick den att inta maktens boningar för att skapa en folkets republik för folkets

behov, blev samma kommunisms bane. Sovjetkommunismen bröt knappast med den auktoritära politiska tradition den hade satt sig att välta över ända. Istället är det liberaldemokratien – välfärdskapitalismens ledsagare – som med kommunismens fall har blivit den politiska grunden för så gott som alla partier och rörelser. Men den demokratiskt-folkliga fantasi som den söker att rymma inom sig är samtidigt en fantasi som hyser krafter större än liberaldemokratien själv. Där finns fortfarande drömmar om en annan samhällelig ordning, vänd över ända, mer egalitär och frihetlig, och drömmar om gemenskap, ett demos som inte splittrats av kapitalismens fragmenterande krafter. På den etablerade höger-vänsterskalan har dessa bortträngda drömmar emellertid lite att hämta. Revolutionerna hör till en svunnen era. Politik av idag sammanfattas bäst av det svåröversatta engelska ordet *management* – förvaltning, ledning, administration, manövrerande. Det handlar nu om att så gott som möjligt förvalta ekonomin inom dess nuvarande gränser, och inte låta politiken ifrågasätta dessa gränser eller överskrida dem.

Den stora politiska frågan inom den liberaldemokratiska diskursen under 1900-talet har varit just var politikens gränser skall sättas. En kamp mellan det privata näringslivets politiska representanter, som nästan alltid motsatt sig att ekonomin har politiserats, och en arbetarrörelse som genom statsintervention, utvecklande av offentlig välfärds-

tjänster och fackliga strategier försökt att politisera allt fler samhälleliga områden. Men det vi under senare år har fått bevittna är att det politiska rört sig bort från det ekonomiska. På ett liknande sätt som när »politisk ekonomi« blev »nationalekonomi« och den ekonomiska vetenskapen avpolitiserades har politiken idag avekonomiserats, i så motto att de stora stridsfrågorna inte längre tillåts handla om denna ekonomi – det vill säga kapitalismens – grundförutsättningar. Än mindre framstår politiken som ett möjligt centrum för en total samhällsomvandling.

En naturgiven ekonomi

Denna politikens avekonomisering märks exempelvis idag i en obehaglig tendens till utdefiniering av de politiska åsikter som ifrågasätter ekonomins gränser. Det kan röra sig om socialdemokratiska kommunalpolitiker som framför kritik mot privatisering av offentliga sektorer och av borgerliga ledarskribenter får veta att de »ingenting förstått«¹ (trots att de knappast ifrågasätter systemets grundvalar). Eller ett svenskt Attac under bildande, med den politiskt modesta målsättningen att införa en försvinnande liten skatt på globala penningtransaktioner (ej heller här något större hot mot kapitalismen i sig),

som under sensommaren förra året blev hårt kritiserade på de liberala ledar- och debattsidorna. Organisationen anklagades för att politiskt ligga »vanskligt nära Le Pen och andra nynationalistiska missnöjesrörelser«². kd-ledaren Alf Svensson gick med ett antal borgerliga politiker och debattörer ut och menade att Attac och närstående rörelser befolkas av »allehanda domedagsprofeter, opportunisterna, missnöjesprofitörer och politiska huliganer« och jämförde dess franske initiativtagare (tillika redaktören för *Le Monde Diplomatique*) Ignacio Ramonet med Jörg Haider, Carl I Hagen och Jean Marie Le Pen.³

Ett liknande och kanske mer hårresande exempel är mediareporteringen från miljöpartiets kongress tidigare i år. Kongressen beslutade, i samband med en diskussion om partiets idéprogram, att anta en skrivning där det krävdes att »inkomster som grundar sig på ägandet av pengar, aktier, obligationer och så vidare inte bör förekomma i vårt framtida gröna samhälle«. Alltså en långsiktig målsättning bortom kapitalismen, som i sin principiella form inte ligger långt från socialdemokratiens programmatiska krav på att »bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer« eller vänsterpartiets krav på »kapitalismens avskaffan-

1. »Dags för ny skolstrid«, ledarkommentar *Dagens Nyheter*, 4 januari 2001.

2. Tommy Hammarström, »Reclaim julen«, ledarkommentar *Expressen*, 17 juli 2000.

3. Alf Svensson m fl, »Alf Svensson om IMF-protesterna: »Dags stoppa huliganerna«, debattsidan *Dagens Nyheter*, 26 september 2000.

de, jämlik fördelning av samhällets resurser samt demokratisk kontroll av ekonomin och makt över produktionsmedlen«. Oavsett detta blev medias reaktion snabb och fördömande. Moderatledaren Bo Lundgren gavs utrymme för att kräva att regeringen skulle avbryta sitt samarbete med miljöpartiet på grund av deras åsikter. I ett TT-telegram kallades motionären »en av partiets välkända fundamentalister«⁴ och Aktuelltts reporter menade att beslutet skulle »äventyra miljöpartiets trovärdighet«. Upprörda röster skrek ut att beslutet skulle innebära att aktiesparandet, denna nya folkrörelse, skulle förbjudas om miljöpartiet fick makten. Mediastormen ledde till att frågan under samma dag togs upp för förnyad behandling och istället avslogs. Har vi nu, bara ett fåtal år efter realsocialismens kollaps, nått ett tillstånd då kapitalismen ses som den oifrågasättbara grunden, som det evigt naturliga tillståndet som knappt kan modifieras och än mindre upphävas?

Denna syn på kapitalismen som det naturliga tillståndet finns inte endast som en underström i den kritik som riktas mot dem som ifrågasätter dess grundvalar. Framställandet av kapitalismen som något som sammanfaller med människans essens sker utan krusiduller,

när näringslivet och dess ideologiproducenter skall motivera sin tilltro till systemet. Som när Johan Norberg, en av Timbros flitigare skribenter, i en nyligen utkommen bok ger sig till att sjunga kapitalismens lov: »Att tro på kapitalismen är inte att tro på tillväxt, ekonomi eller effektivitet. Det är bara resultat – om än eftersträvansvärda. Att tro på kapitalismen är i grunden att tro på människan.«⁵ Eller när Svenskt näringsliv, som SAF och Industriförbundet efter sin sammanslagning kallar sig, i en annons rättfärdigar sin mission: »Vi måste ta till vara på den skaparkraft som vi alla föds med. På den kraft som en gång gjorde att vi började upptäcka vår omvärld. På den kraft som idag skapar nya företag, jobb och pengar till skola, sjukvård och äldreomsorg.«⁶ Kapitalismen görs till något större än krassa vinstkalkyler, tillväxt och effektivitet, ja dess evangelium om ett frikonkurrensens samhälle blir till ett humanismens credo, en tro på själva människan. Och det är inte endast så att kapitalismen får människan att upptäcka nya kontinenter, eller är grunden till allas vår gemensamma välfärd, utan den tar även bäst tillvara på människans medfödda skaparkraft. Att människor överhuvudtaget kunnat ha något att leva för eller tro på innan kapitalismen, eller i andra

4. »Förvirrat om ägande på mp-kongress«, TT-artikel införd i *Sydsvenska Dagbladet*, 27 maj 2001.

5. Johan Norberg, *Till världskapitalismens försvar* (2001), s 15.

6. Annons för Svenskt näringsliv, exempelvis i *Dagens Nyheter*, 11 juni 2001.

ekonomiska system, blir med ett sådant resonemang en gåta. Naturligtvis har vi här att göra med ett glättigt PR-språk, men tankelinjen om kapitalismen som det naturliga, som det som ligger i människans natur, är ändå tydlig. Och genomtänkt. För vem kan ifrågasätta naturens lagar? Frågan om tyngdlagen fungerar, eller huruvida man behöver mat för att överleva, är inte föremål för politiska diskussioner. På samma sätt görs frågan om kapitalismen icke-politisk, och hänvisas till grundantagandenas domän. Denna tankelinje skyler även det faktum att kapitalismens stärkta makt i våra dagar ingalunda är ett återvändande till naturen, bort från nationalstatens barriärer och krångliga regler. Det som framställs som återuppriktandet av ett avreglerat urtillstånd är i själva verket en omreglering, där de gamla ekonomiska spelreglerna och maktstrukturerna ersätts av nya regelverk – med namn som IMF, MAI och TRIPS⁷. Strukturer, institutioner och normer som knappast placerar människan i ett tillstånd av absolut frihet och oberoende, utan tvingar henne att lämna de livsmönster hon tidigare levtt i.

Det är för att granska det som med mäktiga medel försöks göras till något oifrågasättbart och oundvikligt, och näst intill hävdas ligga i människans natur, samtidigt som kritiken mot dess

omänskliga effekter marginaliseras eller hävdas vara felaktig, som detta nummer av *Fronesis* ger sig i kast med ett så pass brett tema som »Kapitalism«. Vad karakteriserar kapitalismen av idag? Har dess funktionssätt i någon grundläggande bemärkelse förändrats? Är kritik mot kapitalismen eller krav på dess avskaffande längre möjliga utgångspunkter för en vänsterpolitik?

Ägande, lönearbete och fragmentering

Utan att ge sig in på en allmän etymologisk härledning av ordet, kan det konstateras att kapitalismen genom åren har karakteriserats på en rad, ofta överlappande, sätt. Olika former av beskrivningar och analytiska grunder som naturligt nog genererat olika politiska slutsatser.

Ofta brukar begreppet kapitalism sammanblandas med begreppet marknad. Detta är något som idag är tämligen vanligt. Det görs gärna av högerdebattörer vars budskap är att man måste vara för kapitalismen i sin helhet om man accepterar fördelning av resurser via marknader, men även av vänsterdebattörer som menar att man, om man är mot kapitalismen, även måste säga nej till all sorts marknadsallokering. Historien uppvisar däremot klar vittnesbörd

7. Förkortningarna står för International Monetary Fund (Internationella valutafonden), Multilateral Agreement on Investment (Multilaterala investeringsavtalet) respektive Trade Related Intellectual Property Rights (handelsrelaterade intellektuella äganderätter).

om att det existerat marknader såväl innan kapitalismen som under andra ekonomiska system, samtidigt som kapitalistiska ekonomier haft större eller mindre inslag av centralt planerad resursallokering. För att undvika denna sammanblandning brukar kapitalism beskrivas som ett system baserat på det privata ägandet av kapital, vilket innebär kapitalägarens rätt att oinskränkt bestämma över sitt kapital och oavkortat åtnjuta sin ränta. Det vill säga främst en fråga om ägande och inte om allokering. Och det är utifrån denna förståelse av begreppet som de största politiska striderna har stått, främst det gångna århundradet.

Andra synsätt har sammankopplat kapitalismen med lönearbetet. Marx såg inte endast privategendomen utan även lönearbetet som kapitalismens grund. För honom var arbetarnas »frihet« att sälja sin arbetskraft den frihet som direkt motsade den uppsättning av friheter som kapitalismen ansåg sig värna, just genom att den i praktiken inte var/är en frihet, utan snarare ett tvång att på ojämlika villkor ställa sitt arbete till förfogande för att kunna överleva. Och samtidigt var det just denna själv-motsägelse som var det ekonomiska systemets förutsättning. Med en sådan analys skulle kommandoekonomiernas

exploatering av arbetskraft kunna ses som blott en fortsättning på det tidigare förtrycket, och frågan om ägandet som sekundär i relation till frågan om befrielsen från lönearbetet.

Ännu en tråd lånad från Marx, som spunnits vidare på av andra teoretiker, är att se kapitalismen som socialt fragmenterande. »Allt fast och beständigt förflyktigas, allt heligt profaneras«⁸ är en ofta citerad passage från *Kommunistiska manifestet*. Med en analys som tar fasta på dessa ord ses kapitalismens framfart världen över som en obändig kraft som sliter sönder traditionella sociala band och ställer människor i en situation av ambivalent frihet. I sociologen Marshall Bermans framställning av det moderna samhällets framväxt (med namnet »Allt som är fast förflyktigas«⁹) ses exempelvis detta som en av kapitalismens mest påtagliga effekter. I sina böcker på temat »kapitalism och schizofreni« utvecklar Gilles Deleuze och Félix Guattari denna kraft till att innebära en av kapitalismens själv-motsägande poler – dess tendens till avterritorialisering – som står i ett schizofrent förhållande till dess andra pol – tendensen till återterritorialisering, det vill säga att kapitalismen ständigt, i de gamlas spår, genererar nya gemenskaper och identiteter.¹⁰ Med Deleuze och Guattari blir

8. Karl Marx och Friedrich Engels, *Kommunistiska manifestet* (1848/1986), s 15.

9. Marshall Berman, *Allt som är fast förflyktigas* (1987).

10. Se Gilles Deleuze och Félix Guattari, *Anti-Oedipus. Capitalism and Schizophrenia* (1983), och *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia* (1988).

sålunda kapitalismen en obarmhärtig kraft som sliter människan från hennes sociala sammanhang, och ständigt inkapslar henne i nya, men som samtidigt ger henne redskapen att tänka och genomföra en radikal befrielse från det bestående's bojar.

Till detta kan man lägga den förståelse av kapitalismen som formats av den svenska socialdemokratin, i dess konkreta vägval för att bli en betydelsefull politisk kraft i vårt land. Från att runt förra sekelskiftet ha sett lönearbetets avskaffande som rörelsens främsta mål, blir ägandets socialisering den vägledande målsättningen från 1920-talet och framåt (om bland annat detta handlar idéhistorikern Tomas Jonssons text i detta nummer). Allt eftersom arbetarrörelsen inträder i staten tunnans denna vision, och den förståelse av kapitalismen som följer ur den, ut till att ses som statens rätt att intervensera i ekonomin, kombinerat med en »socialiseringens teleologi« där det gradvisa församhälleligandet av ekonomin ses som något som ligger i själva samhällsutvecklingens natur. Under det kalla kriget och den svenska välfärdsstatens framgångsår kompletterades denna syn med ett rättfärdigande av den förda politiken som »en tredje väg« mellan kapitalism och planekonomi, mellan USA och Sovjetunionen. Det vill säga en modell som varken hade urartat till ren kapitalism eller planekonomi, utan snarare tagit det bästa från de bägge världarna.

Dessa berättelser om kapitalismens utveckling och socialdemokratin's roll i

relation till den, har under de senaste decennierna emellertid förlorat sina grunder. Den teleologiskt anstrukna tanken om den stegvisa socialiseringen, eller socialdemokratiseringen, av samhället fick sin första törn med löntagarfundsprojektets urvattning och avveckling. Därefter har själva tanken på ett stegvist segertåg för de socialdemokratiska idéerna lidit nederlag efter nederlag. De senaste tio årens politiska utveckling i Sverige har visat att inte ens de segrar man tidigare uppnått för alltid kommer att bestå, vilket bland annat yttrat sig i en krympande välfärdsstat samtidigt som den arbetslöshet man en gång trodde sig ha utrotat än en gång blivit en svensk realitet. Den geopolitiskt grundade legitimeringen av den svenska modellen som »en tredje väg« föll naturligtvis med kommunismen. Med den ena extremens fall befann sig plötsligt den socialdemokratiska välfärdsstaten inte längre i mitten, som en förnufts mellanväg, utan var plötsligt det mest radikala av politiska alternativ.

Buden om hur denna krackelerade uppfattning av kapitalismen skall ges ny innebörd har varit många inom socialdemokratin och arbetarrörelsen, såväl som inom vänstern i stort. En del har velat hålla kvar vid den gamla beskrivningen trots att förutsättningarna har ändrats. Andra har tonat ner förändringarnas omfattning, och menar att deras effekter inte är så stora som det påstås. Ytterligare andra har hävdad »back to basics« – bort från den nationella samförståndspolitik som kapitalet ändå

inte vill ägna sig åt, för att utifrån den globala kapitalismens faktum söka nya vägar att stärka arbetets och politikens makt. Andra har velat ge upp de gamla målsättningarna, och själva kapitalismdiskursen, med motivet att de gamla motsättningarna nu är överspelade. Förslaget till nytt socialdemokratiskt parti-program kan ses som ett försök att tackla denna rådvillhet. Programförslaget stakar inte ut en entydig ny väg, utan låter flera av de olika buden om sakernas tillstånd komma till tals. Socialiseringsambitionerna är nu så gott som helt borta och marknadsmekanismernas fördelar ges ett större erkännande än tidigare. Samtidigt beskriver sig partiet som antikapitalistiskt och talar om den globala kapitalismens negativa effekter. Vad en antikapitalism kan innebära i detta sammanhang är inte självklart. Antikapitalism skulle kunna förstås som att den makt som grundas på privat ägande eller lönearbete skall avskaffas, på kort eller lång sikt. Men programförslaget skrivningar om att det handlar om att undvika skadliga effekter på miljön och att förbättra arbetskraftens villkor tenderar snarare att uttrycka ett ställningstagande för en reglerad kapitalism, än en strävan efter att överskrida kapitalismen som system.

I väntan på en berättelse

Frånvaron av en mer enhetlig teckning av samtiden och de politiska målsättningarna visar emellertid på ett behov för arbetarrörelsen och vänstern i sin helhet att fördjupa diskussionen om kapitalismen. Vilken är den politiska berättelse som samtidigt kan fånga en bild av kapitalismen som den idag gestaltar sig och erbjuda ett radikalt förhållningssätt till det rådande systemet?

När det gäller mer övergripande försök att förstå vart vår värld är på väg har vi under de senaste åren erbjudits en rad berättelser, ofta sådana som försöker att ge en förklaring till det som kallats globalisering. Det har varit berättelser av liberalt och konservativt snitt – såsom Francis Fukuyamas proklamerande om historiens slut och liberalismens betvingande av det kommunistiska spöket¹¹ och Samuel P Huntingtons utmålande av nya spöken som hotar västerlandet¹² – såväl som framställningar som gjort anspråk på att vara mer vänsterorienterade – såsom Hans-Peter Martin och Harald Schumans beskrivning av globaliseringen som en process som totalt omväxlar politikens förutsättningar¹³ och Manuel Castells försök att se senare års samhällsutveckling som

11. Francis Fukuyama, *Historiens slut och den sista människan* (1992).

12. Samuel P Huntington, *The clash of civilizations and the remaking of world order* (1996).

13. Hans-Peter Martin och Harald Schuman, *Globaliseringsfällan – angreppet på demokrati och välfärd* (1997).

ett uttryck för uppkomsten av en informationell nätverkslogik¹⁴. Att det finns en längtan efter sådana berättelser, för att göra den tid vi lever i meningsfull och förståelig, visar om inte annat den uppmärksamhet som Castells fått i den svenska debatten. I detta nummer av *Fronesis* introducerar vi en annan sådan berättelse, som kommit att figurera i internationella vänsterdiskussioner under det senaste året, men väldigt sparsamt uppmärksammats i Sverige. Det är den italienske filosofen och samhällsteoretikern Antonio Negri som tillsammans med den amerikanske litteraturvetaren Michael Hardt skrivit boken *Empire*, i vilken de försöker ta ett helhetsgrepp på den globala utvecklingen och foga in den i en berättelse om arbetets kamp mot kapitalet, från modernitetens ursprung till idag och med en möjlig riktning utpekad mot framtiden. Boken har uppmärksammats av framstående teoretiker som Fredric Jameson och Slavoj Žižek som vår tids svar på *Det kommunistiska manifestet*. Dess analyser har anammats av globaliseringsaktivister som »De vita overallerna« men även av New Labour-ideologer som Mark Leonard¹⁵. Kännetecknande för boken är dess vilja att nå bortom en samtida politisk handlingsförklaring inför globaliseringen, för att istället mena att den kapitalistiska utvecklingen av idag ger oss verktyg att

utmåna systemet i sin helhet. Vi publicerar förutom ett utdrag ur Hardt och Negris *Empire* även en intervju med Negri, som sociologen Adam Arvidsson nyligen gjort för *Fronesis*. Arvidsson har även skrivit en introduktion till den teoretiska tradition som ligger bakom Hardt och Negris bok.

Karakteristiskt för kapitalismen av idag är dess tendens att sprida sig till allt fler sociala sfärer. Det rör sig inte bara om en tilltagande privatisering av de verksamheter som tidigare oifrågasatt sköts av staten – offentlig välfärd, socialförsäkringar, kommunikationer (och andra så kallade naturliga monopol), och i mer extrema fall själva våldsmonopolet som antingen läggs ut på entreprenad eller kompletteras av en växande sektor av privat värtarverksamhet. Men även områden som tidigare låg utanför såväl stat som kapital dras nu in i en kapitalistisk ackumulationsprocess. I texten av Vandana Shiva, indisk fysiker och ekolog, visas hur själva livet görs till en handelsvara, när stora bolag börjar att ägna sig åt handel med genpatent och gör tredje världens bönder beroende av specialdesignade utsäden. Några av texterna visar på hur människors arbete underordnas kapitalets makt på allt mer raffinerade sätt. De bägge sociologerna Tiziana Terranova och Saskia Sassen belyser utvecklingarna inom såväl spjutspets- som låglöneområden.

14. Manuel Castells, *Informationsåldern, band 1-3* (1999-2000).

15. Mark Leonard, »The left should love globalisation«, *New Statesman*, 28 maj 2001.

Terranova visar hur den nya IT-ekonomin i mångt och mycket bygger på obetalt arbete, och Sassen lyfter fram de nya former av segregering och arbetsdelning som växer fram i världens storstadsmetropoler. Bägge dessa texter introduceras och sätts i en svensk kontext av Paula Mulinari och Linnéa Nilsson.

En annan av den moderna kapitalismens egenheter som brukar lyftas fram är att det finansiella kapitalet har förändrats, såväl i ägandestruktur som i dess globala utsträckning. Ägandet påstås ha anonymiserats genom uppkomsten av pensionsfonder med en global placementshorisont. Nationalstatens möjligheter att stå emot det globala kapitalets makt sägs ha minskats. De franska ekonomerna François Chesnais och Claude Serfati, som introduceras av Ingvar Strid, ger ett för Fronesis specialskrivet bidrag i denna diskussion där de menar att förändringarna i ägandet av företag även påverkar den reala ekonomin. En ökad kortsiktighet i ägandet har i allt större utsträckning kommit att styra företagens satsningar på forskning och utveckling, på ett negativt sätt. Att hävda att det finns inneboende logik i den moderna kapitalismen som inte är rationell utgör i sig inte ett skäl till dess avskaffande, men undergräver ändå bilden av kapitalismen som det i alla sammanhang mest effektiva ekonomiska systemet. Även ekonomen Robert Went diskuterar den ökade kapitalrörlighetens roll, och beskriver hur denna samverkar med avreglerad handel till att skapa en situation för världsekonomin som i många

avseenden påminner om den före första världskriget. Tony Johansson introducerar Went och relaterar till de makroekonomiska utmaningar Sverige ställts inför under 90-talet.

Motståndets möjligheter

Ett annat perspektiv på kapitalismen av idag, som vi även lägger an i detta nummer, är hur motståndet mot kapitalismen går att urskilja idag. Många av de sociala rörelser vi idag ser formeras eller återupplivas förenas i en diskurs där kampen mot det globaliserade kapitalet är den förenande länken, oavsett om det är fackföreningar, miljöaktivister, kyrkliga biståndsorganisationer, feministerna, autonoma och så vidare, som står bakom protesterna. Den regnbågsallians av disparata rörelser som börjar göra sig hörd i det offentliga rummet och på gatorna, som artikulerar en kritik mot kapitalismen, står i ett spänningsfyllt förhållande till den traditionellt marxistiska uppfattningen om att arbetarklassen är det subjekt som skall störta det gamla i gruset. Två texter, som introduceras av Klas Gustavsson och Anders Kalat, i detta *Fronesis*-nummer kan sägas röra sig inom detta spänningsfält. Dels J K Gibson-Graham, som utifrån ett feministiskt perspektiv kritiserar den traditionella diskursen om kapitalismen för att vara allt för totaliserande för att möjliggöra annat än en total samhällsomstörtning. Dels Wendy Brown, som menar att den identitetspolitik som blivit normerande för vänstern inte på allvar utmanar ka-

pitalismens maktordning, att den tenderar att glömma bort klassbegreppet och att den riktar sin politiska energi bort från framtiden. Delvis i samma fält rör sig även Hardt och Negri. Deras teori kan sägas vidga det aktiva politiska subjektet till att omfatta den mängd av subjektiviteter vars arbete idag är underordnat kapitalet, samtidigt som de i denna mängd ser den aktör som på allvar kan utmana kapitalismen, inifrån, för att infria ett nytt samhälle. Deras berättelse om det som komma skall uppfyller därmed det som Brown kritiserar den samtida vänsterdiskussionen för att sakna.

De texter som finns i detta nummer av *Fronesis* innehåller såväl försök att medelst empiri beskriva kapitalismens transformeringar och kontinuiteter på konkreta samhällsområden, som mer teoretiska ansträngningar att förstå utvecklingen som uttryck för mer grundläggande mekanismer, och ansatser till att sammanbinda det stora med det lilla i en berättelse om vår tid som syftar till politiskt handlande och förändring. I en tid då kapitalismen allt mer framstår som den naturgivna ordningen måste det visas att denna ordning ytterst är en konsekvens av mänskliga handlingar och därmed möjlig att omforma.